

SVENSKA LANDSMÅL OCH SVENSKT FOLKLIV

Tidskrift för talspråksforskning,
folkloristik och kulturhistoria

2023

Årgång 146

Utgiven av Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur
i samarbete med Institutet för språk och folkminnen och
Folklivsarkivet med Skånes musiksamlingar vid Lunds universitet

SWEDISH DIALECTS AND FOLK TRADITIONS

Journal of dialectology, sociolinguistics,
folklore research and cultural history

Founded in 1878 by J. A. Lundell

Published by

THE ROYAL GUSTAVUS ADOLPHUS ACADEMY FOR SWEDISH FOLK CULTURE,
UPPSALA

in collaboration with

THE INSTITUTE FOR LANGUAGE AND FOLKLORE and THE FOLKLIFE ARCHIVES
WITH THE SCANIA MUSIC COLLECTIONS AT LUND UNIVERSITY

Principal editor:

MATHIAS STRANDBERG

Editors:

KARIN GUSTAVSSON, ERIK M. PETZELL and LENA WENNER

Editorial board:

*Rogier Blokland, Lars-Erik Edlund, Charlotte Hagström, David Karlander,
Susanna Karlsson, Bengt af Klintberg, Ida Larsson, Caroline Sandström,
Susanne Nylund Skog, Camilla Wide, Susanne Österlund-Pötzsch*

2023

Volume 146

Distributed by Eddy.se

SVENSKA LANDSMÅL OCH SVENSKT FOLKLIV

Tidskrift för talspråksforskning, folkloristik
och kulturhistoria

Grundad 1878 av J. A. Lundell

Utgiven av

KUNGL. GUSTAV ADOLFS AKADEMIEN FÖR SVENSK FOLKKULTUR, UPPSALA

i samarbete med

INSTITUTET FÖR SPRÅK OCH FOLKMINNEN OCH FOLKLIVSARKIVET MED
SKÅNES MUSIKSAMLINGAR VID LUNDS UNIVERSITET

Huvudredaktör:

MATHIAS STRANDBERG

Redaktörer:

KARIN GUSTAVSSON, ERIK M. PETZELL och LENA WENNER

Redaktionsråd:

*Rogier Blokland, Lars-Erik Edlund, Charlotte Hagström, David Karlander,
Susanna Karlsson, Bengt af Klintberg, Ida Larsson, Caroline Sandström,
Susanne Nylund Skog, Camilla Wide, Susanne Österlund-Pötzsch*

2023

Årgång 146

Distribueras av Eddy.se

Årgång 146. H. 349 från början

Samtliga forskningsartiklar som publiceras i tidskriften har genomgått anonymiserad kollegial granskning av minst två granskare. – All research articles published in this journal have undergone double-blind peer review by at least two referees.

I citat efter äldre källor kan stötande språkbruk förekomma. – Quotations from older sources may contain offensive language.

© Författarna

Sättning och omslag: Mathias Strandberg

Distribution av den tryckta upplagan:

eddy.se ab

e-post: order@bokorder.se

Box 1310, 621 24 Visby. Telefon 0498-25 39 00

<http://kgaa.bokorder.se>

Tidskriftens webbplats: <https://publicera.kb.se/svlm/>

Tidskriftens e-postadress: svlm@gustavadolfsakademien.se

ISSN: 0347-1837 (Print)

ISSN: 2004-9242 (Online)

Innehåll

HANS-OLAV ENGER, Verdifullt om verbkongruens. Anmeldelse av Adam Horn af Åminnes doktoravhandling	7
BLANKA HENRIKSSON, »Man är liksom alltid mittemellan på något sätt». Gränsöverskridningar i ett intervjumaterial om migration från Finland till Sverige	23
BENGT AF KLINTBERG, Högtidsstunder i Ulvaboda. Om Ivar Andersson och hans berättarkonst	47
ISAK LIDSTRÖM, Baseball för anarkister. Om brännbollens etablering i Sverige vid sekelskiftet 1900	73
SARAH WIKNER, SAARA HAAPAMÄKI och VIVECA RABB, Variation mellan kort- och långstavighet i finlandssvenskt talspråk	93
LARS-ERIK EDLUND, ERIK MAGNUSSON PETZELL, CAROLINE SANDSTRÖM, MATHIAS STRANDBERG och LENA WENNER, Litteraturkrönika 2023	121

Meddelanden och aktstycken

OLLE KEJONEN, Tre samiska lånord i meänkieli	137
CAROLINE SANDSTRÖM, Meddelande angående <i>Ordbok över Finlands svenska folkmål</i>	143
Per Larssons »Öfversikt af Färsmålen». Utgiven och kommenterad av Mathias Strandberg.	144

Minnesord

Gösta Arvastson 1943–2023. Minnesord av Anders Gustavsson	159
Nils-Arvid Bringéus 1926–2023. Minnesord av Birgitta Svensson.	165
Gunnar Nyström 1939–2021. Minnesord av Yair Sapir	169

Litteratur

Katarina Ek-Nilsson et al., <i>Min mormor. Kvinnoliv i en annan tid</i> . Rec. av Eva Helen Ulvros	173
Terry Gunnel (red.), <i>Grimm ripples: The Legacy of the Grimms' Deutsche Sagen in Northern Europe</i> . Rec. av Alf Arvidsson	179

Terry Gunnell (red.), *Grimm Ripples: The Legacy of the Grimms' Deutsche Sagen in Northern Europe*. Leiden 2022. ISBN (tryck): 978-90-04-51160-6. ISBN (PDF): 978-90-04-51164-4. 591 s. Bokrecension. Publiceras under licensen CC BY 4.0. © recensenten. – Book review. Published under the license CC BY 4.0. © the reviewer. DOI: <https://doi.org/10.69824/svilm.146.25741>

Bröderna Grimms namn är bland allmänheten framför allt förknippade med utgåvan *Kinder- und Hausmärchen* (KHM), eller »bröderna Grimms sagor» som något olyckligt blivit titel och genrebeteckning på svenska. Men deras vetenskapliga internationella inflytande och rykte bygger på flera andra verk; i denna nyutkomna antologi redigerad av folkloristen Terry Gunnell står deras sägensamling *Deutsche Sagen* (1816–1818) i centrum. Här granskas hur sägensamlingen skapade intellektuella vågrörelser (*ripples*) och inspirerade till motsvarande insamling, utgivning, och vetenskaplig bearbetning och diskussion i Baltikum, Norden och på Brittiska öarna, och de internationella kontakter och nätverk som upprättades därigenom. Det handlar alltså både om vetenskapshistoriska studier av hur olika begrepp och perspektiv på folkligt berättande formerades under loppet av 1800-talet, och lärdomshistoriska iakttagelser av utgivningsprojekt, individuella forskarkarriärer och olika nationella institutionaliseringsprocesser. Merparten av författarna är folklorister, kulturhistoriker eller skandinavister, från de nordiska länderna, brittiska öarna, Estland, Tyskland, Nederländerna och USA.

Gunnell inleder med några generella iakttagelser. Brödernas utgåva fick sin första efterföljare redan 1817 (när enbart första delen av *Deutsche Sagen* kommit ut), den danska *Prøver av Danske Folksagn* utgiven av Just Mathias Thiele, som följde upp med en större utgåva i fyra delar, *Danske Folkesagn*, 1818–1823. Thomas Crofton Crockers samling från Irland 1825 blev i sin tur översatt till tyska av bröderna Grimm 1826. Andreas Fayes *Norske Sagn* kom 1833, och på 1840-talet var ett kontinuerligt arbete etablerat med insamling, utgivning, och översättning.

Vid mitten av seklet hade den allmänna tendensen blivit att ge ut muntligt levererade texter, alltså samtida uppteckningar (del 2 av *Deutsche Sagen* byggde nästan helt på äldre skriftliga källor). Likaså tonades anknytningen mellan sägner och historia ned till förmån för potentialen för nationell konst och symbolik. En fråga som Gunnell formulerar och diskuterar är varför England, Frankrike och Sverige inte producerade motsvarande nationella sägenutgåvor, och svaret söks i dessa länders politiska självständighet. I England och Frankrike blev det lokala och regionala viktigare. En annan fråga som väcktes var återgivning på dialekt eller riksspråk, där autenticitet ställdes mot tillgänglighet. Slutligen pekar Gunnell på att det till stor del handlar om en generation av män som etablerar ett vetenskapligt nätverk tillsammans.

Det egentliga inledningskapitlet är en idéhistorisk diskussion av Joep Leerssen, med tre fokus: förståelsen av *Mythos*, *Märchen*, *Saga* och *Sage* hos bröderna Grimm och deras samtid, en Actor–Network Theory-inspirerad läsning av hur utgivning och översättning skapade nätverk över Europa, och den särskilda kopplingen av sägner till platser. Här finns framväxten av Loreley-berättelsen som exempel på hur den framväxande turistbranschen skapade nya sägner.

Holger Ehrhardt presenterar bröderna Grimms arbete med sägenutgåvan med en diskussion av deras inspirationskällor, insamlingsarbete, utgivning och reception. Den tydliga gränsdragningen mellan *Märchen* och *Sage* kom gradvis (flera sägner ingår i KHM). Trots upprop och mobilisering av bröderna Grimms kontaktnät var det svårt att få in muntligt förmedlade texter – totalt inflöt endast 91 sådana (från ca 20 personer) av totalt 585 texter i verket. Resten hämtades från skriftliga källor från Tacitus och

framåt, särskilt 1600-talsförfattaren Johannes Praetorius. I del 2 (föregivet historiska »stam- och släktessåger») är endast 6 av texterna muntligt förmedlade. Den inhemska kritiken var blandad, med såväl positiva som negativa recensioner; kanske gjorde de senare att bröderna aldrig fullföljde planen på en del 3 med kompletteringar och en del 4 med kommentarer. Utgåvan kom aldrig i någon ny upplaga under deras livstid.

Efter dessa övergripande texter följer så femton kapitel med olika nationella ramar, med fortsatt uppmärksamhet på internationella kontakter. Timothy Tangherlini presenterar J. M. Thiele, verksam vid kungliga biblioteket i Köpenhamn, som inspirerades av bröderna Grimms utgåva och 1817 gav ut häftet *Prøver av danske folksagn* med 18 berättelser. Initialt hade han excerperat från bibliotekets böcker och manuskript, men under 1817 började han uppteckningsresor på landsbygden; merparten av häftet var direkt muntligt levererat. *Prøver* var till för att väcka intresse, och förutom eget insamlingsarbete de närmaste åren fick han också mycket material tillsänt från andra. Efter att ha sammanställt *Danske Folkesagn* 1823 lämnade han folklig diktning, men 1843 återvände han med en ny och kraftigt reviderad utgåva i två delar, *Danmarks Folkesagn*. Här var nu materialet ordnat i fyra större grupperingar: historiska, lokala, natursåger, övernaturliga såger, och med en à två ytterligare nivåer av finfördelning, med andra ord ett kategoriseringssystem enligt principer som kom att bli dominerande i efterföljande forskning. 1860 gav han också ut en tredje del med övertromaterial men då främst i form av utsåger utan narrativ form.

I Norge utgavs den första större utgåvan, *Norske sagn*, 1833 av Andreas Faye, vilket beskrivs i ett kapitel av Herleik Baklid. Liksom i Thieles utgåva är stoffet till hälften hämtat från skriftkällor och egna uppteckningar han gjort som student några år tidigare för nöjes skull. Förutom Grimms utgåva var intellektuella i Köpenhamn och Tyskland som han umgicks med under en längre reseperiod en viktig inspirationskälla, särskilt biskop P. E. Müller i Köpenhamn som direkt uppmanade honom att skapa utgåvan. Intressant är att Faye i inledningen för fram olika argument för sågernas (och utgåvans) värde i samtiden. Såger om övernaturliga väsen är nära relaterade till norrön mytologi, och därmed intressanta som historisk källa. Såger relaterar till natur och landskap och är därför av värde för naturvetenskap. Såger kan vara värdefullt utgångsmaterial för poeter. Historiska såger har värde som uttryck för historiska händelser. Såger är intressanta för en vidare publik än den lokala, och de kan fylla en roll som läsning i pedagogiska sammanhang. Faye hade också en tydlig historiserande strukturering, inspirerad av Müller: övernaturliga väsen, krigare och kungar, S:t Olav, digerdöden, historiska såger och »diverse såger».

Baklid presenterar detta i en diskussion om likheter och skillnader med bröderna Grimms utgåva och principer. En punkt där Fayes inställning överensstämde med Grimms var i fråga om texttrogenhet, att återge utan ändringar i språk eller innehåll. Detta blev huvudpunkten för en fullständigt nedgörande recension av Peter Andreas Munch (som bidragit med några uppteckningar), vilken också länge blev den dominerande karaktäristiken av Fayes verk. Munch kritiserade det opoetiska språket, kombinerat med Fayes akademiskt hållna kommentarer, och förordade istället en språklig utformning mer avpassad för den tänkta läsekretsen. En nedslagen Faye fick dock också stöd från många betydelsefulla skribenter, och fortsatte sitt arbete med såger; en ny och utökad upplaga kom 1844. Större betydelse hade dock hans utgåva som inspirationskälla; de yngre Peter Christian Asbjørnsen, Jørgen Moe och den senares tidigt bortgångne bror Bernt Moe bidrog till den nya utgåvan och fortsatte egna karriärer; såger från Fayes utgåva togs upp i skolans läseböcker och i lärarutbildning; Henrik

Ibsen byggde många verk på sägenmaterial, och konstnären Theodor Kittelsen gjorde vid sekelskiftet albumet *Svartedauen*, dikter och skisser kring sägner om digerdöden.

Asbjørnsens och Moes fortsatta arbete ägnas två kapitel. Ane Ohrvik kartlägger Asbjørnsens internationella nätverk, med det samtida begreppet *republic of letters* som förstälseram. (Moe lämnade folkkulturforskningen 1852 efter andra upplagan av *Norske folkeeventyr* för en kyrklig karriär.) Utgångspunkt är Asbjørnsens stora brevsamling, korrespondens med ca 500 personer: folklorister, andra akademiker, förläggare, konstnärer, politiker etcetera. En intressant poäng är utbytet av böcker forskare emellan. Line Esborg skriver om Asbjørnsens och Moes roll i vetenskapliggörandet av folklore, och lyfter fram de bådads medvetna strävan i denna riktning redan från deras första upprop för subskription på *Norske folkeeventyr* 1840 som mer vänder sig till en akademisk publik än en bred allmänhet. Hon följer utgåvan (fyra häften 1841–44) som får ett internationellt genomslag (en recension i en tysk tidskrift av historikern Peter Andreas Munch gör deras namn kända) med flera översättningar. I andra upplagan från 1852 finns Moes långa introduktion där de återkopplar till bröderna Grimms program om att inte ändra eller lägga till, samtidigt som den stilistiska utformningen (i motsats till Fayes sägenutgåva) förhåller sig till berättelserna poetiskt snarare än källkritiskt autentiska. De är också tydliga med att uppteckningsarbete i fält är ett vetenskapligt arbete. I senare utgåvor, där Asbjørnsen ensam står för paratexternas ändring, blir också evolutionistiska tankegångar synliga. Mer specifikt angående sägner så var det Asbjørnsen som ensam stod för utgåvan *Norske huldreeventyr og folkesagn* 1845–48. Med dess återkommande ramberättelser om framförandesituationer finns här en tydlig påverkan från Crofton Crocker via bröderna Grimms tyska översättning *Irische Elfenmärchen*. Esborg noterar i avslutningen hur Asbjørnsens och Moes idéer om vetenskapligt värde också inkluderade att skapa en ny språklig stil och att påverka konst och nationell självbild.

Den svenska sägenutgåva som planerades av Gunnar Olof Hyltén-Cavallius men aldrig kom till stånd diskuteras av Terry Gunnell och Fredrik Skott, vilka bygger på Nils-Arvid Bringéus forskning. Förutom Thiele och Faye så var för Hyltén-Cavallius Jacob Grimms *Deutsche Mythologie* (1835) en viktig inspirationskälla, och idén om sägnernas religionshistoriska betydelse ledde till tankar om att upprätta en »den yngsta eddan». Han samlade sägner under 1840-talet för en »Svenska folk-sagor» (uttryckligen för att motsvara Thieles utgåvor, så här är begreppet *saga* liktydigt med *sägen*), men prioriterade arbetet med sago- och visutgåvorna tillsammans med George Stephens. Det manus han sammanställde 1864 (utgivet först 1968, av Nils-Arvid Bringéus) kallades Folksägner från Varend, och här poängterar författarna att liksom i England och Frankrike, självständiga och självständiga länder, blev sägner lokalt och regionalt definierade snarare än nationellt.

John Lindow presenterar George Stephens, som aldrig gjorde någon större insats rörande sägner, men som ändå platsar väl i bilden av framväxande forskarnätverk. Lindow lyfter fram den vetenskapliga framställningen i Hyltén-Cavallius och Stephens ofullbordade *Svenska folk-sagor och äfventyr* (1844–49), med inledningar, återgivning av varianter och hänvisningar till ytterligare varianter på internationell nivå och alternativa versioner på motvinnivå, och ser här tidiga exempel på en medvetenhet om typ- och variantproblematik. Till Stephens betydelse hör också hans upprop 1845 för insamling av folkliga berättelser på Island och Färöarna. Efter sin flytt till Köpenhamn 1851 kom han att koncentrera sig på runtexter och språkhistoria, med minst sagt idiosynkratiska idéer. Lindows karaktäristik av Stephens som en Loki bland nordiska folklorister är välfunnen.

Jonathan Roper konstaterar att någon nationell engelsk sägensamling inte producerades förrän 1890 men tecknar en bild där flera skribenter gör viktiga ansatser. Både Grimms och Thieles utgåvor recenserades 1820. William J. Thoms publicerade översättningar från *Deutsche Sagen* under 1830-talet och gjorde flera upprop för insamling, bland annat den artikel i *Athenaeum* där han i förbigående myntade begreppet folklore. Roper noterar att när Thoms exemplifierar vad han syftar på är det främst sägenmaterial och noggrant lokaliserat: pixies i Devon, huvudlösa ryttare i Haddon, Derbyshire och Parsloes, Essex, etcetera. Hans upprop gav dock föga gensvar och hans planer på utgåvor med namn som »the Folk-Lore of England» blev resultatlösa. Han översåg dock Vincent Thomas Sternbergs *The Dialect and Folk-Lore of Northamptonshire* från 1851, den första boken med *folklore* i titeln. Flera personer gjorde insamlingar och smärre utgåvor, för majoriteten under en kortare fas i ungdomen. Roper diskuterar varför Grimms inflytande blev så pass verkningslöst. Förutom de nationalpolitiska förklaringarna framhåller han också att redan på 1700-talet hade ett intresse för folkliga traditioner etablerats i brittisk offentlighet med Percy, Macpherson med flera, vilket syns i hur Thoms uttryckte att de folkliga sångernas skönhet inte behövde motiveras men behövde argumentera för värdet av prosaberättelser. George Webbe Dasent, som gjorde sig ett namn på att översätta Asbjørnsens och Moes folkeeventyr som *Popular Tales from the Norse* 1859, hävdade att sådana berättelser hade slutat berättas i England hundra år tidigare. Éilís Ní Dhuibne Almqvist lyfter fram Thomas Crofton Crockers *Fairy Legends and Traditions of the South of Ireland* från 1825 – uppteckningar gjorda av en icke-irisktalande tonåring på sommarvandringar, nonchalant mot medhjälpare, några texter mer fantasi än folktradition – men den första utgåva som helt byggde på muntliga källor, och betydelsefull genom bröderna Grimms översättning till tyska, och med återgivande av berättarsituationer. Ett kortvarigt men intensivt genomslag för bröderna Grimms idéer; efter denna samling och några enstaka följare stannade intresset för muntligt framförda berättelser av till nystarten på 1930-talet. John Shaw skriver om inflytandet i Skottland som är mest tydligt dels genom Walter Scotts korrespondens med bröderna 1814–15, dels med John Francis Campbells utgåvor på 1860-talet. Kim Simonsen skriver om V. U. Hammershaimb, grundare av färöisk folkloristik, hans kontakter med Carl Christian Rafn i Köpenhamn och dennes nätverk som inkluderade Jacob Grimm. Hans sägenuppteckningar är mycket knutna till landskapet, något Simonsen ser som att »naturen nationaliserades» i skapandet av en färöisk litteratur. Rósa Þorsteinsdóttir lyfter fram den tyske juristen Konrad Maurers betydelse för att uppmuntra och inspirera den inhemska insamlingen på Island på 1860-talet, särskilt samarbetet med Jón Arnason. Terry Gunnell skriver om den senare, i det större sammanhanget av isländsk nationalromantik från det första uppropet om insamling av sägner 1817 fram till *Íslenzkar þjóðsögur og æfintýri* 1862–64, utgiven med förord av Jón och Guðbrandur Vigfússon. Jón understryker sägnernas betydelse som uttryck för nationen, medan Guðbrandur förbinder sägnerna med sagatiden samtidigt som han tillskriver dem ett egenvärde som samtidsuttryck.

Liina Lukas diskuterar hur den politiskt annorlunda situation som fanns i Baltikum skapade skiljelinjer i mottagandet av vågorna från bröderna Grimm, särskilt i Estland. Det ekonomiska, administrativa och intellektuella skiktet var tysktalande, i motsats till underklassen som talade estniska, liviska och lettiska. De första insatserna och utgåvorna blev alltså akademiskt kommunicerade på tyska (även Jacob Grimm översatte sägner från estniska till tyska). Lukas urskiljer två linjer: en balttysk hållning där det lokala, sammanhanget med naturen och landskapet betonades, över språkgränser, och en nationell estnisk. För den senare blev inflytandet från Herder och mer direkt från

Elias Lönnrot mer markant, och sägnerna om jätten Kalevipoeg som stred mot »järnmännen», tyska korstågsskridare, blev det favoriserade materialet att bygga nationellt diktverk på – något som förverkligades av F. R. Kreutzwald (i både estnisk och tysk version!) med *Kalevipoeg: Eine estnische Sage* 1857–62. Under samma period gav Kreutzwald också ut den första sägensamlingen på estniska.

Perti Anttonen presenterar en bild av folklöreforskning i Finland där redan Gabriel Porthan vid 1700-talets slut pekade på runosången i sin *De Poësi Fennica*, och hur hans intresse fördes vidare på 1810- och 20-talen av »Åboromantikerna» (*Turku Romanticists*) vilka gjorde uppteckningar av såväl sånger som prosa, och försåg H. R. von Schröter med texter denna översatte till tyska i *Finnische Runen* 1819 som därmed introducerade europeiska intellektuella till Väinämöinen-gestalten. Något väsentligt intresse för bröderna Grimm verkar inte ha kommit förrän 1844 då Jacob i andra upplagan av *Deutsche Mythologie* gjorde hänvisningar till Kalevala, och då mer för uppmärksamheten än för begreppsbildningen. Det finns en tankefigur att begreppet *sägen* inte hade någon relevans inom finsk folklörestik förrän på 1920-talet, eftersom det var runosångerna som varit den centrala genren; men Anttonen uppmärksammar här Erik Rudbeck (Eero Salmelainen), som 1852–66 publicerade den första samlingen av finska folkliga prosaberättelser, *Suomen Kansan Satuja ja Tarinoita*. Även om den innehåller väldigt få sägner och därför är en motsvarighet till *Kinder- und Hausmärchen*, poängterar Anttonen att Rudbeck var medveten om skillnaden mellan *Märchen* och *Sage*. I sin licentiatavhandling från 1857 och en tidigare artikel skriver Rudbeck om två former av folkdikt »i obunden, berättande form»: »sagan och äfventyret», med samma åtskillnad som »Sage och Mähre, Märchen i Tyskan». Rudbeck använder alltså *saga* för vårt begrepp 'sägen', och *äventyr* för nusvenskans 'folksaga', och följer bröderna Grimms argumentation även om han inte refererar till dem. Dessvärre blev Rudbeck anklagad för plagiering av sig själv och andra, och underkändes, vilket gjorde att hans akademiska möjligheter stoppades – och det kom att dröja 30 år innan några nya forskare trädde fram inom prosafolkdiktningen.

Ulrika Wolf-Knuts och Susanne Österlund-Pöttsch presenterar Oscar Rancken (1824–1895), som var den förste att initiera insamling i Finlands svenskspråkiga bygder med ett upprop 1848. Det fick inget särskilt gensvar; istället kom Rancken att i sin position som lärare i Vasa göra insamling genom sina elever. Han skapade inga större utgåvor men två kataloger över materialet, föregångare till senare praxis med typkataloger. I sitt upprop från 1848 påtalar han vikten av att dokumentera varianter och betydelsen av jämförande perspektiv. Han sätter också in insamling i ett patriotiskt sammanhang. Han eftersträvade stor genrebredd, med sånger och sagor i fokus; sägenbegreppet var inte tydligt i hans skrifter, även om Carl Säve (Uppsala) 1865 uppmärksammade mängden sägner och uppmanade honom att skapa en utgåva. Rancken representerar vad som också framkommer på andra håll i antologin, en andra generation efter bröderna Grimms samtida, som tog del av och förnyade ett pågående internationellt flöde av idéer och arbeten.

Tillkomsten av antologin är inte tydligt formulerad; en konferens 2016 i anledning av tvåhundraårsminnet initierad av Joep Leerssen nämns (han tackas särskilt på försättsbladet), samtidigt som Gunnell tydligt har varit en drivande och samordnande kraft som sett till att de olika bidragen samspelar med varandra. Jag anar också i bakgrunden något av Bo Almqvists (1931–2013) insats för att upprätthålla sambanden mellan nordisk och keltisk folklöreforskning.

De olika nationella nedslagen synliggör några återkommande teman i form av samtida diskussioner om hur folklig muntlig kultur skulle betraktas och behandlas

vetenskapligt. En sådan frågeställning rörde värdet av uppteckningar kontra historiska källor (här har vi tidiga argumentationer för det vetenskapligt legitima i att lyssna på »vanligt folk«). Vidare diskuterades överföringen från muntlighet till skriftlig form, vilket såväl gällde frågan om dialekt eller riksspråk som den om språklig knapphet eller elaborerad text (för bättre förståelse), liksom den om stilistisk konstlöshet eller mer poetiskt uttryck (för större uppskattning). Det förs också olika argumentationer för att en vardaglig genre kunde ha stort nationellt värde. En process av vetenskapliggörande med förklarande ingresser, anförande av varianter och paralleller i inhemsk och internationell litteratur lyfts fram. En tendens som stundtals lyser igenom är hur inflytandet från bröderna Grimm tycks ha blivit starkast i de länder där ett intresse för medeltida krönikor, mytologier, ättesagor samt folkliga sånger inte etablerats redan under slutet av 1700-talet – vilket också har återsken i den utsträckning äldre källor användes i de första renodlade sägenutgåvorna i förhållande till muntligt förmedlade.

Frågan om betydelsen av nationella strömningar för förekomsten av eller bristen på nationella utgåvor inom olika genrer är inte helt lätt. Jag instämmer i att det finns ett tydligt mönster av vilka länder och regionala/etniska minoriteter som skapat produktiva miljöer och offentligheter där sådana utgåvor har bejakats och akademiska strävanden understötts. Samtidigt kan det räcka med en envis författare och en obekymrad förläggare för att få till stånd en utgåva som kanske inte startar en trend, men omsider blir räknad som en föregångare. Här ger antologin exempel på såväl acceptans som avvisande med många olika utgångspunkter: romantiska/antiromantiska hållningar, estetiska dispositioner, akademisk positionering, politisk lojalitet/opposition, diskursiva strider om gränsen mellan nationalism och provinsialism. Det finns också en ironi i att de lokala och regionala samlingar som vi idag kan tillskriva större vetenskapligt värde för deras närhet till en och samma sociala miljö inte hade någon betydelse för att etablera folklore som vetenskapligt studieobjekt, men däremot de mer ytliga nationella samlingarna.

Det svenska språket, eller den svenska språkpraktiken, gör läsningen av antologin komplicerad, likaså skrivandet av denna recension. Att den genre som kallas *Märchen* av bröderna Grimm och finns typologiserad i *The Types of The Folktale* i Sverige fick beteckningen *folksaga* visar på en vilja att identifiera texterna som främst besläktade med Njals, Egil Skallagrímssons, Fritjofs, Laxdæla etc. sagor – analogt med att se sägnerna som rester av fornnordisk religion. När Hylltén-Cavallius och Rudbeck skriver om »sagor och äventyr» kan det alltså i nutidssvenskan förstås som 'sägner och sagor'; jämför norskans och danskans *sagn* och *eventyr*. Likaså är engelskans otidlighet vad gäller *folk tale* och *fairytale* besvärlig – betecknar *fairytale* en sägen om féer (älvor, de underjordiska etc.)? *The Types of The Folktale* nummer 300–749 har överrubriken »Tales of magic», används den som synonym till *folk tale* eller kanske till och med för den franska litterära 1600-talsgenren *conte de fée*? När de dessutom används för översättning blir osäkerheten ännu större.

Det är en viktig forskningsinsats som gjorts, både för hur den avtäckert betydelsen av *Deutsche Sagen* för att initiera insamling och studier av folkligt berättande i olika länder och i förlängningen för akademiseringen av folklorestudier, och för hur samlingen påverkat utvecklingen av kategoriseringar, kriterier och definitioner. Det finns många vägar att fortsätta på – en frågeställning som kan göras tydligare är hur *Sage*, *sagn*, *sägen* övergick från att beteckna 'muntlig förmedling' i allmänhet till att uppfattas som en självständig genre. Det är också skäl att vidga perspektiven från *Märchen*–*Sage* som dikotomi och ta in *poesi*, *historia*, *myt*, *hjältésaga* i ett och samma semantiska fält för bröderna Grimm och deras efterföljare, inte minst genom att – som några kapitel

är inne på – granska relationen mellan sånger och prosaberättelser, både vad gäller enskilda narrativa strukturer och hur det akademiska intresset sett ut. En delförklaring till att en svensk sägensamling dröjde kan vara att Geijer & Afzelius *Svenska folkvisor* (1814–1818) redan förmedlat berättelser och kunskap om älvor och näcken i poetisk form; vad skulle formlösa prosareferat kunna tillföra? Ett tema som återkommer i kapitlens uppläggning är den tänkta och den faktiska rollen för sägenutgåvor som förebild och inspiration för skönlitteratur, dramatik och bildkonst, i någon mån också musik – vilket kan utvidgas till hela folkloreområdet. Inom de estetiska vetenskaperna har förvisso folklore som inspiration studerats länge, men det går att formulera om frågorna till att handla om »högkultur som urval och representation av folklore». Jag hade också gärna sett ett kapitel om betydelsen av Grimm och Lönnrot för insamling och representation av samisk folklore, ett undersökningsområde som kan problematisera den jordbrukarterritorialism som präglar 1800-talets synsätt på etnicitet.

Alf Arvidsson
Professor emeritus i etnologi
Umeå universitet
alf.arvidsson@umu.se